

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN
İLK RESMİ İSLAM TARİHİ ÇALIŞMALARI
(TARİH II ORTAZAMANLAR DERS KİTABI ÖRNEĞİ)**

İlhami AYRANCI*

Öz

‘Erken Cumhuriyet Dönemi’ olarak nitelendirilen 1923-1938 yılları arası, Cumhuriyet tarihinin resmi tarih çalışmaları bakımından en yoğun dönemdir denilebilir. Bu dönemin temel özelliği, onun hem yeni bir yönetim biçimini, hem de kendisini yeniden tanımlayan bir zihniyet oluşturmayı amaçlamasıdır.

Bu makalede, bu dönemde tarih alanında meydana gelen değişimlere değinilmekte, ardından asıl araştırma konumuz olan İslam tarihi alanındaki çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Türk Tarih Tezi, İslam Tarihi.

Abstract

The First Official Islamic History Studies During the Republic Period

It can be said that the period between 1923-1938 named as Early Republic Period is the most intensive period regarding the official history studies. Aiming to create a new form of government as well as to create a mindset which redefines itself is the main feature of this period.

In this article, the changes which were occurred in this period in the field of history will be mentioned briefly, and then will be focused on the studies in field of Islamic History which is our main topic.

Key words: Republic Period, Turkish History Thesis, Islamic History.

* Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, ilhamiayranci@gmail.com.

Giriş

Tarih, geçmişte olan olaylar ve bunlar hakkındaki belgelerden elde edilen bilgilerdir. (Togan 1985: 15; Durant 1983: 15). Geçmişin bilgisi doğrudan doğruya değil, geçmişte bırakılmış olan bir takım verilerin değerlendirilmesiyle mümkün olur. Bu verilerden yola çıkan tarihçi yaptığı çalışmalarla geçmişini aydınlatarak hem kendi zamanına, hem de gelecek nesillere faydalı olabilir. (Langlois vd. 2010: 15). Bu başarılabilirse, tarihin insanlığa sağlayacağı büyük katkılar söz konusudur. (Kütükoğlu 1990: 1; Hizmetli 1991: 8).

Tarih yazımını, “olayların, zaman ve mekân kalıpları içinde kayda geçirilmesi” olarak tanımlayabiliriz. Bunu gerçekleştiren tarihçi bu gerçeklik karşısında çevre ve sahip olduğu kültürün etkisi altındadır. Bu sebeple tarihi kayıtlar bir yönüyle tarihçinin ön yargıları, ideolojisi ve inancı tarafından kuşatılmıştır. (Erşahin 2005: 959). İdeolojik etkilerden, kullandığı belgelerin niteliğine kadar değişik etkenlerle ve hepsinin de ötesinde yaşadığı çağın insanı olması sebebiyle tarihçinin mutlak manada objektif ve tarafsız olamayacağı açıktır. Sağlam bir tarihi bilgi için, objektif tarih olguları ile subjektif tarih anlayışını mümkün mertebe birbirine yaklaştırmak gerekir. (Güngör 1980: 57, 68).

Bu yazıda, ‘Cumhuriyet Döneminde Yapılan İlk Resmi İslam Tarihi Çalışmaları’ konusuna bu noktalar göz ardı edilmeden ışık tutulmaya gayret edilecektir.

Makalemizde, önce alanımıza ön hazırlık mahiyetinde olmak üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmış olan İslam ve Hz. Muhammed (a.s.) konularında ders müfredatı ile ilgili çalışmalara göz atılacak, daha sonra yine aynı dönemde tarih alanında yapılan çalışmalarla “Türk Tarih Tezi” adı altında toplanabilecek tarih yazım projesi konumuza dayanak olması bakımından ana hatlarıyla ele alınacaktır. Çalışmamız içerisinde büyük önem taşıyan ‘Türk Tarih Tezi’nin bilimsel doğruluğuna ilişkin bir tartışmaya girmeyecek, bizim için önem taşıyan ‘tez ile hangi amaçlara ulaşılmak istendiği’nin tespiti ile yetineceğiz.

Makalemizin son bölümünde de aynı dönemde kaleme alınan ‘İslam tarihi’ konulu resmi eser, tarihi kayıtlara uygunluğu ve Türk Tarih Tezi bağlamında değerlendirilecektir.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Din ve Hz. Muhammed Konusunda Yapılan Çalışmalar

Hız. Peygamberin hayatının okullarda öğretilmesine dair çalışmaların Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başladığı görülmektedir. Din ve Hz. Peygamberin hayatının öğretilmesi konusunda 9 Aralık 1923 ve 8 Eylül 1924 tarihlerinde yayınlanan genelgeler ile 1926 ve 1927 yıllarında hazırlanan İlk Mektepler Müfredat Programlarında öğrencilere, vatan duygusu ve bayrak sevgisi kazandırmaya yönelik çalışmaların yapılacağı bildirilmektedir. ‘Hz. Muhammed’in hayatı hakkında yalnız tarihi hakikatlerin öğretilmesine yönelik bir eğitim’ planlandığı, (Öztürk 2012: 87, 101). onun ahlaki özelliklerinin ön plana çıkarılarak, derslerin ahlak merkezli öğretilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. (İlk Mektepler Müfredat Programı 1927: 46).

Bu dönemde kaleme alınan ‘Peygamberimiz’ adlı eser ile hedeflenen husus; *“Peygamberimizin hayatı, fazilet ve namuskârlık açısından en asil bir örnektir... Peygamberimizin hayatını öğrenmekle İslâmiyet’in ne suretle neşredildiğini, Peygamberimizin nasıl hareket ettiğini, kendisine karşı yapılan zulümlere nasıl dayandığını ve sabrettiğini öğrenmiş olacağız”* (Yörükan 1926: 10-11). şeklinde anlatılmaktadır. Yine aynı yıl ders kitabı olarak hazırlanan ‘Siyer-i Nebi’, bu dönemde Hz. Muhammed’in hayatının okullarda nasıl anlatıldığına dair önemli bir eserdir. (Mehmet Ziya 1926).

Erken Cumhuriyet Döneminde Tarih Alanında Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de tarih öğretiminde özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren başlayan arayışlar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında daha belirgin bir çizgide devam etmiştir. 1924 ve 1926 tarihli ilkokul müfredat programları Cumhuriyet’in beklentilerine uygun değişikliklerin ilk işaretlerini vermektedir. Özellikle 1926 ve daha sonra yapılan değişiklikler incelendiğinde, çocuklara genel tarih kültürünün yanı sıra millî tarihin öğretilmesinin hedeflendiği görülmektedir. (Çapa 2002: 54).

Erken Cumhuriyet Dönemi’nin yönetim kadroları içinde hâkim olan temayül, vatandaşlarına her alanda milliyetçi bir bakış açısının kazandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermek olmuştur denilebilir. (Kaplan 2005: 140, 173-174). Yapılan çalışmalarda ana hedefin, vatanına milletine bağlı ‘iyi bir vatandaş’ yetiştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak 1924’te ilk, orta ve lise ders programları bir komisyon marifeti ile yeniden düzenlenerek yeni ders kitapları yazdırılmıştır. 1927-1928 öğretim yılın-

da ilkokullarda uygulanan programda ise tarih dersinin hedefi, “Çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında malûmat verip onlarda millî şuur uyandırmak, bugünkü medeniyetin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak, büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisâle şayan numûneler göstermek” olarak anlatılmaktadır. (İlk Mektepler Müfredat Programı 1927: 71).

Ortaokul ve liselerde uygulanan tarih programları zaman içerisinde küçük de olsa değişikliklere uğramış, asıl değişiklik ise ilk, orta ve liseleri kapsayacak şekilde 1930’dan sonra yapılmıştır. (Türkiye Okulları Kılavuzu, 1936: 3, 9, 20, 23). Bu alandaki çalışmalara temel olacak ilk adım, 23 Nisan 1930 tarihinde Atatürk’ün de hazır bulunduğu ‘VI. Türk Ocakları Kurultayı’nda Türk tarihinin eskiliğinden bahisle Türk ulusunun kurduğu büyük uygarlıkları konu alan bir konuşma yapan Afet (İnan). hanımın, “Türk tarih ve medeniyetini ilmi surette tetkik etmek için bir heyetin teşkiline karar verilmesi” için 40 imzalı bir önerge vermesi, (İğdemir 1973: 4). bunun üzerine Atatürk’ün talimatıyla “Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”nin kurulmasının kararlaştırılması ile atılmıştır. (İkinci Türk Tarih Kongresi, 1943: XXXVIII; İğdemir 1973: 3).

Cemiyetin gerçekleştirdiği ilk faaliyet, Türk tarihi ile ilgili yeni yayınlanan eserlerin yer aldığı bir kütüphane kurmak olmuştur. Bundan sonra da Türkiye’de tarih yazan ve tarihle uğraşabilecek kimselerle bazı tarih öğretmenlerinin görevlendirilmesiyle ders kitaplarının yeniden düzenlenmesine yönelik örgütlenmeye gidilerek (Behar 2002: 803; Taşdemirci, 1988: 84). metninde bizzat Atatürk tarafından düzeltilmeler yapılan (Belleten 1939: XCI). “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı eser yayınlanmıştır. Söz konusu eser sadece 100 adet bastırılarak (Türk Tarihinin Ana Hatları, İç kapak). görüşlerinin öğrenilmesi amacı ile sadece belli kimselere verilmiştir. (Eyice 1968: 510).

Eserin başında sunuş mahiyetindeki üç sayfalık bölümde kitabın yazılma amacı; memleketimizde yayınlanan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara kaynak olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rollerinin şuurulu veya şuursuz olarak küçültüldüğünden, bunun da insanımızın kendisini tanınmasında ve benliğinin inkişafında zararlı olduğundan bahisle, “milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmak” (Türk Tarihinin Ana Hatları 1930: 1). olarak ifade edilmektedir. Eser, ‘son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan’ Türk milleti için hazırlanan ilk resmi tarih kitabıydı. (Eyice 1968: 514). Kitabın giriş kısmı kamuoyunun yeni tarih

tezinden haberdar olması için üç ayrı basımda 70 bin adet basılarak dağıtılmıştır. (Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı, 1931: 87).

Türk Tarih Tezi

Erken Cumhuriyet Döneminde devlet eliyle, devletin gözetim ve denetiminde bir tarih yazıcılığı dönemi başlamıştır. Bu anlamda “Türk Tarih Tezi”, resmî tarihçiliğin de belirgin örneklerinden birini teşkil eder. (Akman, 2011: 81). Türk Tarih Tezi’ne bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, 1928 yılında Afet İnan’ın, “*Türklerin sarı ırka mensup bulunduğu¹ ve Avrupalılara nazaran ikinci dereceden bir insan tipi olduğu*” iddia edilen Fransızca bir eseri Atatürk’e göstererek, “*böyle midir?*” diye sorması ve Atatürk’ün de “*hayır olmaz, bunun üzerine meşgul olalım. Sen çalış*” diye cevap vermesi ve bundan sonraki günlerde de tarihle yoğun bir şekilde uğraşmaya başlamasıyla devam eden bir süreçtir. (İğdemir 1973: 3; Copeaux, 2006: 36). Tezin temelinde Osmanlı toplumunun dağılarak imtizacı kaybetmesi vardır.

Türk Tarih Tezi şu şekilde özetlenebilir: Türk milletinin tarihi, şimdiye kadar tanıtılmak istenildiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir, çok daha eskidir. Türkler sarı ırktan değil, beyaz ırktandır. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Orta Asyalı brakisefal ırkın temsilcileridir. Bilindiği gibi, insanlar kafa şekillerine göre iki ırka ayrılırlar. Bunlar; kafasının genişliği önden arkaya uzunluğunun 4/5’inden az olanlar dolikosefal, yine kafasının genişliği önden arkaya uzunluğunun 4/5’i (%80) veya fazla olanlar Brakisefal ırkı teşkil ederler. Türkler bu ırkın Alpli zümresine dâhildirler. (*Belleten* 1938: 346-352; Kara 1987: 449-453). Bu günkü yurdumuzun sahipleri, eski kültür kurucuları ile aynı vasıfları taşıyan insanlardır. Ortaasyalıların torunları olan Türkler, dünya uygarlığını yaratan insanların soyundandır ve bu uygarlığa önemli katkılarda bulunmuşlardır. (İnan, 1939: 243-246; Baykal, 1971: 539).

1 İnsanlar derilerinin rengine göre genel olarak üç büyük gruba ayrılır. Bunlar; Avrupa’dan Asya içlerine kadar yaygın olarak bulunan ve tarih boyunca kültür ve uygarlıkta diğer ırklardan üstün ve ileri görünen -Türklerin de dahil olduğu- beyaz ırk, yakın zamana kadar uygarlıkta geri olan siyah kıta olarak bilinen Afrika halkı ile Hind’in eski yerlilerinden oluşan siyah ırk ile, (Asya ile Amerika kıtalarının birleşik olduğu zamanlarda Doğu Asya’dan Amerika’ya göç ettikleri düşünülen) Amerika’nın eski yerlileri Kızılderililerin de dahil olduğu dünya nüfusunun 1/3’ünü teşkil eden Güney Doğu Asya ile Okyanus halkının çoğunun mensup olduğu sarı ırk’tır. (Bk. Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Öz Eğitim Yay, Konya 1995, s. 37-38.)

Türk tarih tezi ile hem Türk asr-ı saadeti kabul edilen uzak geçmiş Orta Asya'ya aşırı vurgu yapılarak böylece (bir anlamda) İslamî geçmişten uzak durulamakta, hem de batı medeniyeti üzerinde hak iddia edilmektedir. (Copeaux, 2006: 21). Bu anlayış ve çizgide İslam medeniyetinin yeri yoktur. (Tuna 1990: 61-62). Türk Tarih Tezi geleneksel İslam tarihçiliğini Türkleri ve Türk medeniyetini İslamlaştırmakla suçlarken, kendisi de büyük ölçüde Araplara layık görmediği İslam medeniyetini Türkleştirmiştir. (Erşahin 2005: 964). Türk Tarih Tezi'nde insanlığın ilerlemesine ilişkin müspet görülen hemen her şeyin bir şekilde Türklerle bağlantı kurularak tasvir edildiği dikkat çekmektedir. (Akman 2011: 105; Yıldız (2007: 159-160). Örneğin Afet (İnan) Hanım, "Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış" başlıklı tebliğinde İslam'a İslam medeniyetine ve İslam tarihine Türk Tarih Tezi çerçevesinde Türkleri merkeze alarak değinmekte, (Birinci Türk Tarih Kongresi 1932: 405-444). M. Şemseddin (Günaltay) "Bu günkü Garp medeniyetinin de temeli olan cihanın en yüksek medeniyetinin kurulduğu 8-13. asırların banisi Türklerdir" (İkinci Türk Tarih Kongresi 1943: 289-306). demektedir. İsmail Hakkı (İzmirli) ise işi daha ileri boyutlara götürerek, "Türk Kültürünün İslam'dan Önce Arabistan'daki İzleri" başlıklı tebliğlerinde İslam tarihini, hatta Hz. Muhammed'i Türkleştirmeyi denemektedir. (İkinci Türk Tarih Kongresi, 1943: 281). Bütün bunlar milliyetçilik ve tarih yazımının birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olması sebebi ile olsa gerektir. (Behar 1992: 21).

Sonuç olarak, Türk Tarih Tezi'nin milli devlet konsepti içinde milli şuuru güçlendirerek, gerek Avrupa, gerekse Osmanlı ve İslâm tarih yazımının kabullerini geçersiz kılmak ve Türklerin "tarihin yapıcı öznesi olduğu gerçeğini" kabul ettirmek üzerinden biçimlendiği söylenebilir. (Tarih I – 1931: V; Tuna, 1991: 59). Hedefi ise, Türk tarihinin başlangıcından itibaren ortaya çıkarılmasıdır. (Süslü 1998: 323, 337-340).

İslam Tarihi Bölümünün Kimin Tarafından Yazıldığı Meselesi

15 Nisan 1931'de Atatürk'ün himayesinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından liseler için "Türk Tarihi'nin Ana Hatları"nda belirtilen ana fikre uygun olarak dört cilt halinde tarih kitapları hazırlanarak (İkinci Türk Tarih Kongresi 1943: XXXVIII-XXXIX; Copeaux 2006: 40). 1931-1932 öğretim yılından itibaren liselerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. (Behar 1992: 108-116; Çapa 2002: 49).

Çalışmamıza konu olan “Tarih II Orta zamanlar” adlı eser, dört cilt olarak hazırlatılan eserlerden biridir. Eserde yazar ismi bulunmamakta sadece ‘kitabın hazırlanmasında çalışanlar’ın adları verilmektedir. Bunlar; M. Tevfik Bey, Semih Rifat Bey, Akçuraoğlu Yusuf Bey, Dr. Reşit Galip Bey, Hasan Cemil Bey, Afet Hanımefendi, Baki Bey, İsmail Hakkı Bey, Reşit Saffet Bey, Sadri Maksudi Bey, Şemseddin Bey, Şemsi Bey ve Yusuf Ziya Bey’dir. (*Tarih II Ortazamanlar* 1931: VII-VIII).

Biz, 22 Ekim 1961 tarihli Uluğ İğdemir’in Ulus Gazetesindeki “Fikir ve Ülkü Adamı Günaltay” adlı yazısında verilen bilgilerden ve bundan sonra meydana gelen gelişmelerden, kitabın 79-184. sayfaları arasında yer alan (105 sayfa hacimli) ‘İslam Tarihi’ başlıklı 14. Ünitesinin M. Şemseddin Günaltay tarafından keleme alındığını düşünüyoruz.

Uluğ İğdemir, söz konusu makaleyi kaleme aldığı tarihten tam otuz yıl önce, Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşundan iki ay sonra, Kurum’un Atatürk’ün Başkanlığında yapılan bir toplantısındaki Günaltay için şunları söylemektedir: “*Toplantıda, Türklerin Moğollarla olan akrabalığı konusu görüşülüyordu. Üyelerinden bazıları Moğolları da Türk sayıyordu. Günaltay bu fikri şiddetle reddediyordu. Atatürk bu tartışmaları sukûnetle idare ediyor ve her düşünceyi aynı tarafsızlıkla dinliyordu. Bu toplantıdan bir hafta sonra Kurum, Atatürk’le birlikte İstanbul’a taşındı ve Dolmabahçe Sarayı’nda çalışmalarına başladı. O sırada lise tarih kitapları yazılıyordu. Atatürk bu kitapların müsveddelerini dikkatle okuyor, düşüncelerini Kurum Başkanlığına Yalova’dan yazdığı mektuplarla bildiriyordu.*”

Günaltay’ı tartışmalı konuları aydınlatan birisi olarak gören Uluğ İğdemir’e göre, onun bu özelliğini, İslam Tarihi üzerinde titizlikle duran Atatürk de beğenmektedir. Lise tarih kitaplarının müsveddeleriyle ilgili olarak 16 Ağustos 1931’de Kurum Başkanlığına gönderdiği yazıda, çok önem verdiği ve Türk Tarih Kurumu Üyelerinden Zakir Kadirî (Ugan)’ye yazdırılan “İslam Tarihi” bölümüne ait yazıları beğenmediğini, “*söylemeye mecburum ki bir mütehasısın kafasından, kaleminden ve tertibinden çıkmışa benzemiyor*” şeklinde ifade etmekte ve bu bölümün İslam tarihi üzerindeki vukûfiyetini yakından bildiği Günaltay tarafından yazılmasını istemektedir. (İğdemir 1973: 8).

Atatürk mektubunda: “*Muhterem azamızdan Şemseddin Beyefendi -ki bu notları etüd etmekle meşguldür- benimle aynı fikirdedir ümit ederim. Şemseddin Bey’in bu notlar üzerinde yapacağı tadilata ve kitap tertibine, ne noktai*

nazardan ehemmiyet vermesi faydalı olacağını zannettiğim bir numûneyi takdim ediyorum.” demektedir.

Bu olay üzerine Günaltay, bu bölümü yeniden yazmış ve Yalova’ya göndermiş, Atatürk de 22 Ağustos 1931’de Kurum Başkanlığına gönderdiği yazıda, Günaltay’ın hazırladığı notlardan okuduğu kısımları fevkalade enteresan ve kıymetli bulduğunu, kimi yerlere de “ufak bir ilave” yaptığını, ayrıca; Türk-Arap mücadelesinin Şemseddin bey tarafından “çok parlak” bir şekilde yazıldığını ve bu bölümü “aynen” kabul ettiğini ifade etmektedir. Bütün bunlar, Günaltay’ın tarih ve özellikle de İslam tarihi alanında Atatürk tarafından bu sahada otorite kabul edildiğini göstermektedir.

Atatürk’ün Günaltay’a güveni şu olayda da açıkça görülmektedir: Hz. Peygamberin hayatını konu alan bir kitap kaleme alan Batılı bir müsteşrik, eserinde Hz. Peygambere olmadık hakaret ve iftiralar atar. Hatta onun için; “isterik krizleri tutan söntük bir derviş” yakıştırmasında bulunur. Bu kitap Türkçe’ye çevrilir ve bir tane de Atatürk’e sunulur. O da kitabı Günaltay’a incelettirir ve kanaatlerini sorar. Günaltay eserin “ele alınmayacak derecede bir facia” olduğunu söyler. Bunun üzerine Atatürk, Günaltay’a kendi eliyle çizmiş olduğu Bedir savaşını gösteren bir haritayı göstererek, “*Onun hak Peygamber olduğundan şüphe edenler şu haritaya baksınlar, Bedir destanını okusunlar. Hz. Muhammed’in bir avuç müslümanla mahşer gibi kalabalık ve alabildiğine zengin Kureyş ordusuna karşı, meydan muharebesinde kazandığı zafer, fâni insanların kârı değildir. Onun Peygamberliğinin en kuvvetli delili işte bu savaştır*” der. (Gürtaş 1991: 24-29; Yakıt 2002: 26-27).

Ne var ki, yukarıda anlatılan uygulama, günümüzde sıkça tartışılan resmî tarih ve bilimsel tarih tartışmalarına da örnek teşkil edebilir. Zira bu durum kimi araştırmacıların da belirttiği gibi, tarih ile ilgili bir konunun devletin en yetkilisinin -Cumhurbaşkanının- onayından geçtiği² fikrini doğrulamaktadır. (Copeaux 2006: 81, 212; Çetinkaya 1994: 84; Şakacı, 1996: 74).

Her ne kadar hiçbir devlet tarihinin bu yönünü kabul etmese (Tekeli 2007: 35-36). ve ‘tarihsel gerçeğin sadık bir anlatımı olduğu’ iddiasını sürdürse de, bu durumun Türk Tarih Tezi özelinde vuku bulduğunu söylemek mümkündür.

2 Yukarıda anlatılan konu ile bağlantılı olarak; 1932 tarihi verilmek suretiyle bazı eserlerde yer alan; “liseler için hazırlanan tarih kitaplarının İslam Tarihi bölümünün bizzat Atatürk tarafından yazıldığı” yolundaki ifadelerden Atatürk’ün yukarıdaki müdahalelerinin kastedildiğini düşünüyoruz. (Bkz, Ethem Ruhi Fiğlalı *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, “Atatürk ve Din”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1995, s, 266; Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, TDV, Yay, Ank, 2002, s, 216; Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, s, 81.

Bunun neticesinde tarih, bilimsel niteliğinden ziyade ona yüklenmek istenen çerçevede değerlendirilmiş, yerilmiş ya da övülmüştür. (Akman 2011: 107).

Devletin veya siyasi erkin tarih yazımına müdahalesi hem Türklerde, hem de dünyada görülmektedir. Söz gelişi, Osmanlı Devletinin de devlet ve iktidar anlayışı, sarayda resmi konumu olan Osmanlı tarihçisinin dünya görüşünün temelini oluşturuyordu. Devletin ilk birkaç yüzyılında tarih yazıcılığı daha ziyade yöneticilerin askeri ve siyasi başarılarının anlatımıydı. (Köprülü 1984: 5; Ortaylı 1986: 423; İnalçık, 1953: 451-452; İnalçık 1962:152).

Diğer imparatorluk tarihleri gibi geleneksel Osmanlı tarihçiliği de temelde gelecekte hatırlanmak amacıyla destansı bir aktarım yoluyla siyasal meşruluk için bir temel oluşturuyordu. (Ortaylı 1982; 66-67). Osmanlı’da da tarihi yapan yönetici kesim tarihin yazımına müdahale ettikleri söylenebilir. (Kushner 1977; 27-31). Avrupa’da da tarih eğitimi, ulusal kimlik yaratmak ve güçlendirmek için bir araç haline getirilmiştir. Yani, siyasetçi tarihçiler olgusu Türkiye’ye özgü bir durum değildir. (Bkz, Deletant 1988). Bilakis, siyasi düşüncenin tarihi etkilemesi dünyanın her yerinde söz konusudur.

Eserin (Bölümün) Tarihi Kayıtlara Uygunluğu ve Üslubu Açısından Değerlendirilmesi

Eser içerisinde yer alan İslam tarihi bölümü; “İslam Dini Arabistan’da Kuruldu” başlığı ile “...Yazın şarktan esen sam yelleri insanları boğar ve dalgalarda halinde kum yığınları sürükler” ifadelerinin yer aldığı Arap yarımadasının vahşi coğrafi yapısının insanı daha baştan kasvete sürükleyen tahlili ve o günkü Arap toplumunun “iptidâiliği”ne vurgu yapılan Arap cahiliye tarihi ile başlamakta, Endülüs Emevileri ile sona ermektedir. (Tarih II, Ortazamanlar, 1931: 79-184).

Eserde, Hz. Peygamberden bahsedilirken, ismin ‘Muhammed’ yerine ‘Muhammet’ olarak yazılması ve isimden sonra salâtu selâm’ın kullanılmaması dikkat çekmektedir. Yine kitapta saygı, ululama, övme, yüceltme maksadıyla yüksek dereceli kişiler için kullanılan Hazret, (Doğan 1990). yada kısaltılmış şekliyle “Hz.” kelimesi kullanılmamaktadır. 1945’ten itibaren kitaplarda bu kelime gündeme alınmış ve tekrar kullanılmaya başlanmış, ilk olarak da İlkokul IV. sınıf kitabında kullanılmıştır. (Unat 1945: 91).

Eserde konuların resmi ve tarafsız bir üslup ile ele alındığı, kimi zaman araya mesafe koymanın da ilerisine gidilerek ve tarafsızlıktan kuşkuya geçilerek; “*Muhammed’in Peygamberliğinin başlangıcına dair birçok rivayetler*

vardır. Bunlar pek çok efsanelerle karışmıştır. Hakikatte peygamberin ilk söylediği Kur'an ayetlerinin ne olduğu kat'i surette malum değildir" (Tarih II, Ortazamanlar, 1931: 91). denilmektedir. Anlatımdaki, 'Hz. Peygambere ilk vahyolunan...' yerine 'peygamberin ilk söylediği ilk Kuran ayetleri...' ifadesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca, Hz. Peygambere ilk vahyolunan ayetler konusunda herhangi bir tartışma da söz konusu değildir.³

Hz. Peygamberin ümmetine tebliğ ettiği ayetler, "uzun süreli tefekkürün mahsulü" olarak yorumlanarak bunların "ihtiyaçlara göre takrir edildiği", Hz. Peygamberin "kendisini tahrik eden kuvvetin tabiat fevkinde bir mevcudiyet olduğuna samimi bir surette kâni" olduğu ifade edilmektedir. (Tarih II, Ortazamanlar, 1931: 91). Mekke'de müşrikler arasında yetişmiş olmasına rağmen, dini konuların pek derin bir surette zihnini işgal ettiği, kırk yaşına geldiğinde "vatandaşlarını, kendinin bulunduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı" (Tarih II, Ortazamanlar, 1931: 89). ifadelerinin muhtevası İslam anlayışı bakımından problemlidir.⁴ Çünkü Allah ile kulları arasında yapılan elçilik anlamına gelen peygamberlik (Nübüvvet), kişinin kendisinin isteyerek veya çalışmakla elde edilecek bir makam değildir. (Kastallani 1281: 53; İsfahanî 1381/1961: 482). Yüce Allah onu kullarından seçip dilediğine verir. (Şûra, 52; Cum'a, 4, En'âm, 124).

3 İslam tarihi kaynaklarına göre, Hz. Muhammed (a.s), kırk yaşındayken, 610 yılı Ramazan ayında gecenin bir yarısında Hira mağarasında vahiy meleği Cebrail (a.s.), gelerek: "Oku!" dedi. O; "Ben, okuma bilmem!" diye cevap verdi. Cebrail (a.s.) Hz. Peygamberi nefesi kesilinceye kadar sıktı. Öyle ki Hz. Peygamber öleceğini sandı. Bundan sonra bırakıp, tekrar "Oku!" dedi. Hz. Peygamber: "Ben, okuma bilmem!" dedi. Cebrail (a.s.), onu üçüncü kez nefesi kesilinceye kadar sıktıktan sonra tekrar: "Oku!" dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber, Alâk süresinin başındaki beş âyeti okudu. Okuduğu âyetler sanki kalbine yazılmış gibi idi. Böylece ilk vahiy, Alâk suresi 1-5 ayetlerinin nüzûlü ile gerçekleşmiş oldu. (Bkz, İbn Hişam, Sîre, c, 1, Beyrut 1391/1971, s, 252-253; İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, c, 1, Beyrut 1379/1957, s, 194; Tirmizî, Sünen, c, 5, Mustafa Babi Mat, Mısır, 1356, s, 82; İbn Hazm, Cevâmiu's-Sîre, Mısır mat, Dâru'l-Maarif, 1382/1962, s, 5.)

4 Bu kitabın yayınlanmasından üç yıl sonra Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan tarih kitapları esas alınarak, ortamekteplerin ikinci sınıfı için hazırlanan; 'Ortamektepler İçin Tarih II' isimli eserin "İslam Tarihi" bölümü, neredeyse Tarih II, Ortazamanlar'ın aynıdır. (Bkz, Ortamektepler İçin Tarih II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s, 51-93. Bu eserin 1936 yılında herhangi bir değişikliğe gidilmeksizin yeni bir baskısı daha yapılmıştır.) Söz konusu iki eser (1931 yılında yayınlanan 'Tarih II, Ortazamanlar' ile 'Ortamektepler İçin Tarih II) arasındaki farklılıklar çok dikkatli bir inceleme ile ancak görülebilmektedir. Üzerinde yazarı bulunmayan bu eserin, 'Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan tarih kitapları esas alınarak ortamekteplerin ikinci sınıfı için hazırlanmış' ifade edilmiş olsa da, biz bu eserin, Tarih II Ortazamanlar'ın "İslam Tarihi" bölümünün milimetrik oynamalarla bir kopyası olduğunu tespit ettik. Sözü edilmeye bile değmeyen, sadece çok özel bölümlere vurgu yapılırken kurulan cümlelerdeki "üslup değişikliği" olarak ifade edebileceğimiz bu farklılıklara yeri geldikçe temas edeceğiz. Burada hemen; söz konusu ikinci eserde, yukarıda geçen; "vatandaşlarını, kendinin bulunduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı" ifadesinin bulunmadığını belirtmek yerinde olacaktır. (Bkz, Ortamektepler İçin Tarih II, s, 56.)

Eserde Hz. Peygamberin hayatına ve Kur'an'ın vahyedilmesine ilişkin anlatımda fiil kipleri arasında tercih yapmakta zorlanılmakta, öyle ki anlatılanlara bir anlam yüklemek güçleşmektedir. Hz. Peygamber'e Kur'an'ın vahyi; "İslam an'anesinde bu ayetlerin Muhammed'e Cebrail adında bir melek vasıtası ile Allah tarafından vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur" (Tarih II, Ortazamanlar 1931: 90). şeklinde ifade edilmektedir.

Eserde "İlk Vahiy" başlığı altında Kur'an'ın muhtevasından; "Kuranın içindekiler başlıca üç bahiste mütalaa olunabilir. Birincisi ve en mühimmi, Allah'ın bir olduğuna ve ondan başka Allah olmadığına ve Muhammed'in onun Resûlü bulunduğuna inanmak... İkincisi, hukukî hükümler, üçüncüsü tarihe ait malûmattır..." denildikten sonra "yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan hakikatler en yakın tarih bilgilerini bile temellerinden sarsmaktadır" (Tarih II, Ortazamanlar 1931: 92). denilerek kapalı bir ifade ile de olsa, Kur'an'da tarih'e dair verilen bilgilerin, yeni bilimsel çalışmalarla nakzedildiği ihsas edilmekte, ancak bu iddia ile ilgili herhangi bir örnek verilmemektedir.

Yukarıda ileri sürülen iddiaya benzer görüşler daha önce de dile getirilmiştir, günümüzde de ileri sürülmektedir. Gerek Kur'an kıssalarının gerekse Kur'an'da anlatılan diğer hususların gerçek olmadığına dair ilk itirazı Mekkeli müşrikler yapmıştır. Onların bu itirazları sözlü propaganda yoluyla karşı koydukları vahyin ilk döneminde devam etmişse de İslam'ın hâkim olması ile ortadan kalkmıştır. (Abay, 2007: 18-19). Kur'an kıssaları konusunda; "Kur'an'da Anlatım Sanatı" adlı eserde, Kur'an'daki kıssalara hâkim olan temanın sadece duygusal boyutlu olduğu, Kur'an'ın hedefinin tarihi doğruluk olmaması sebebiyle, kıssanın halk arasında yaygınlaşmış şeklinin kullanıldığı ileri sürülmektedir. (Halefullah 2002: 66-70, 94; Parlak 2014: 1-15). Benzer görüş sahiplerine göre, Kur'an; tarih bilgisi vermeyi, insanlara tarih öğretmeyi ve onların arasında tarihsel belgeleri açıklamayı amaçlamamıştır. Tabi bu görüşe itirazlar da söz konusudur.⁵ Dahası, modern ilmin ancak günümüzde ulaşabildiği -veya bundan sonraki zaman diliminde ulaşabileceği- ilmi sonuç-

5 Bkz, Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Min Revâi 'i'l-Kur'an*, Dimeşk, 1972, s. 237; Suat Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", Atatürk Üniv. İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 3. sy, Sevinç mat, 1979; Bkz, Muhammed Beyyûmî Mehrân, "Dirâsat'un Tarihiyyet'un Mine'l-Kur'an'il-Kerîm", (Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2. baskı, Beyrut 1988.) "Kur'an-ı Kerimden Tarihi Araştırmalar", Çev, İdris Şengül), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 36, Ankara 1997, s. 483; Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", U.Ü.İ.F. Dergisi, c. 11, sy, 2, 2012, s. 51. İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", Diyanet İlmî Dergi, c. 32, sy, 4, 1996, s. 91.

ları Kur'an'ın on dört asır önce haber verdiği bunun da Kur'an'ın ilmi i'caz yönünü teşkil ettiği ifade edilmektedir. (Şengül, 1994: 329).

Bilinen bir husustur ki, Kur'an'ın muhtevası içinde önemli yer tutan kovidlerden birisi de geçmiş milletler, peygamberler ve bazı önemli olayları anlatan tarihi kıssalardır. Bazı müfessirlere göre hacim itibarıyla Kur'an'ın üçte birini, (bazılarına göre ise üçte ikisini) teşkil eden (Şengül 1994: 26; Yıldırım, 1979: 37; Kaya, 2012: 36; Şengül, 1996: 63). 84 civarında kıssa bulunmaktadır. (Kaya 2012: 37). Böyle olunca, konuyla ilgili yorumların da fazla olması kaçınılmazdır.

Kur'an'a göre, Kur'an'da anlatılan kıssalar apaçık bir "gerçek"ten başka bir şey değildir, tartışma götürmeyen bir güvenilirliğe sahiptir. "*İşte (İsa (a.s) hakkında) bu anlatılanlar gerçek kıssalardır*"; (Âli İmrân, 62). "*Biz sana Ashâb-ı Kehf'in haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz*" (Kehf, 13). "*Kitaptan sana vahyettiğimiz gerçektir*" (Fâtır, 31). ayetleri, bunun Kur'an'da bulunacak delillerinden sadece bir kaçıdır.

Öte yandan, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arapların Kur'an kıssalarının çoğundan habersiz olduklarını, yani bunları daha önce bilmedikleri özellikle ifade edilmelidir. Bunun delili olarak da Kur'an'daki Nuh (a.s.) kıssasının anlatımının ardından, "*Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne kavmin*" (Hûd, 49). ayeti ile, "*Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. 'Meryem'in bakımını hangisi yüklenecek?' diye kur'a çekerlerken sen onların yanında değildin. Bu konuda onlar aralarında çekişirlerken de yanlarında değildin*" (Âli İmrân, 44). ayetleri gösterilebilir.

Bu kıssalar Arapların bildiği ve aralarında anlatıp durdukları hikâyelerden olsalardı; "...*Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne kavmin*" ifadesi karşısında bir itiraz gelmesi gerekirdi. Oysa Hz. Peygambere karşı hep bir açık yakalayıp, o açıktan yararlanarak saldırıya geçmek için fırsat kollayan müşriklerden bu ayete herhangi bir itiraz gelmemiştir. (Mehrân 1996: 114). Öte yandan, yukarıdaki iddianın aksine; tarihî bilgi ve arkeolojik bulgular Kur'an kıssalarının tarihi gerçek olaylar olduğuna delil olarak gösterilmektedir. Yani, yazarın, '*yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan hakikatlerin tarih bilgilerini temelden sarstığı*' iddiasının aksine, Kur'an'da anlatılan kıssaları ve İslam'dan önceki devirlerle ilgili haberleri modern keşiflerin de teyid ettiği yönünde 19. yüzyıldan itibaren müslümanlar arasında ciddi bir eğilim söz konusudur. (Mehrân 1997: 481, 486). Buna göre Kur'ân-ı Kerim'de yer alan

kıssalarda verilmek istenen mesaj belirli bir zaman dilimi ile de sınırlı değildir. Kıssalar, geçmiş i yansıtmakla kalmaz, zamanımıza ışık tutarak, geleceğe kılavuzluk yapmaktadır.

Kur'an kıssaları bizim bu çalışmamızın ana unsuru değildir. Biz son olarak; yukarıda söylediklerimizin, Kur'an'ın tarihçilerin anlattığı gibi geçmiş milletlerin haberlerini anlatan bir tarih kitabı olduğu anlamına elbette gelmediğini, ancak, apaçık birer hakikat olarak Kur'an'ın hedeflerini gerçekleştirme vesilelerinden birisi olduğunu ve yeni buluşlarla nakzedilen bir Kur'an ayetinin de şimdiye kadar ispat edilemediğini ifade etmek isteriz.

Eserde, *“Muhammed'i ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlayabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lazımdır. Aksi takdirde Muhammed'i, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil ve hissiz hareketsiz bir put derecesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Hâlbuki Muhammed denilen şahıs bizatihi mütehasıs, mütefekkir, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktır”* (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 93). ifadeleri yine eserin üslubu konusunda fikir vermektedir. Bu bölümde de Hz. Peygamber bir yandan övülürken diğer yandan anlatım tarzının rahatsız ediciliği ortadadır.

Eser, Hicreti; Hz. Peygamberin, Ebu Talip ve Hz. Hatice'nin vefatı ile iki büyük hamisini kaybetmesinin ardından, 622 yılında, *“Yahudi ve Hanifler vasıtası ile vahdâniyet dininin esaslarını bilen, kendilerini bir araya toplayacak bir reise muhtaç olan ve Hz. Peygamber ile Müslümanları himaye edeceklerine söz veren”* kimselerin bulunduğu *“Medine'ye kaçtı. Buna hicret denildi”* ifadeleri ele almaktadır.⁶ Sözlükte; terk etmek, ayrılmak, bir yerden bir yere göç etmek anlamına gelen (Dini Kavramlar Sözlüğü 2006: 256). ve Müslümanların terminolojisinde bununla Hz. Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarının 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmelerinin kastedildiği “Hicret” için “kaçmak” ifadesini kullanma geleneği yoktur.

“Tarih II Ortazamanlar” adlı eserde, “Muhammed Medine'de” başlığı altında, Mescid-i Nebevi'nin inşası anlatılırken kullanılan; *“Caminin bir duvarına bitişik olmak üzere Muhammet ile karıları için kerpiçten yatacak odalar*

6 Bk, *Tarih II, Ortazamanlar*, s. 90. (Üzerinde yazarı bulunmayan fakat “Tarih II, Ortazamanlar” adlı eserinin bir kopyası olduğunu daha önce ifade ettiğimiz “*Ortamektepler İçin Tarih II*” isimli kitapta hicret için “kaçmak” ifadesi kullanılmamaktadır. Bk, *Ortamektepler İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, s. 57.)

yapıldı”⁷ ifadeleri medeni anlatım tarzına uymamakta, eserde kullanılan üslûp hakkında yeterli malumatı vermektedir. İslam inancında Hz. Peygamberin eşleri ‘Ümmühât’ul Müminîn’dir ve bu sıfatın gereği olarak her müslümanın üstünde ahlakî ve hukukî analık hakkına sahiptir. (Ahzab, 6, 53). Dolayısı ile, böyle bir kültüre sahip bir topluma seslenen bir kitapta söz konusu ifadelerin kullanılması siyaseten uygun olmadığı gibi, pedagojik bakımdan da isabetli görülmemektedir.

Uhud savaşının anlatımı içerisinde de; “*Muharebeden dönenleri karşılamak için Medine haricine çıkanlar Muhammedi perişan bir halde at üzerinde gördüler. Yüzü şişmiş, alt dudağı morarmış, sarkmış ve kanamış idi*”⁸ ifadelerine yer verilen eserde “Hac” kelimesi, devamlı olarak “haç” olarak, (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 103, 109, 112). “Mute”, “Muta” olarak, (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 110, 112). “Minber” kelimesi de “mimber” olarak yazılmaktadır. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 116).

Mekke’nin Fethi, “Mekke’nin zaptı” başlığıyla işlenmekte⁹ müslümanların ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Mekke’ye girişi anlatılmakta ve Mekkelilerin boyunları önünde beklemeleri ifade edilerek, bundan sonra meydana gelen gelişmeler de; “*Artık hiçbir şey Muhammedin keyfine munkat bir halde kalmış olan Mekke’nin mukadderatını değiştiremezdi... Kabe’nin yanına gelince devesinden inmeden elindeki uzun sopası ile işaret ederek Kabe’deki bütün putları birbiri ardınca kırdırdı. Ondan sonra Kabe’nin anahtarlarını aldı, cebine koydu...*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 107-108). şeklinde dile getirilmektedir.

Eserin söz konusu bu üslubunun iticiliği bir yana, “*Artık hiçbir şey Muhammedin keyfine munkat bir halde kalmış*” olarak anlatılan davranış biçimi, İslam inancında bir peygamber davranışı olarak görülmez. Çünkü Peygamberler hevâ ve heveslerine göre hareket etmezler. (Necm, 3-4).

Yalancı peygamberlerin ele alındığı bölümde; Hicretin 10. yılında Benî Hanîfe kabilesi temsilcileriyle birlikte gelerek Hz. Peygamberle görüştükten

7 Bk, *Tarih II, Ortazamanlar*, s. 93. (Bu ifadeler daha önceki bölümlerde adı geçen ‘Ortamektepler İçin Tarih II’de; “karıları için” ifadesi, yumuşatılarak; “kadınları için” şeklinde kullanılmaktadır. Bk, *Ortamektepler İçin Tarih II*, s. 59.)

8 Bk, *Tarih II, Ortazamanlar*, s. 99. (Ortamektepler İçin Tarih II’ adlı eserde konu anlatılırken ayrıntıya girilmeksizin sadece, “Muhammed yaralandı” ifadesi kullanılmaktadır. Bk, *Ortamektepler İçin Tarih II*, s. 61.)

9 Bk, *Tarih II Ortazamanlar*, s. 106. (Mekke’nin fethi için “zaptı” ifadesi “Ortamektepler İçin Tarih II” isimli kitapta kullanılmamaktadır. Bk, *Ortamektepler İçin Tarih II*, s. 63.)

sonra Müslüman olana ve Yemâme'ye döndükten sonra da irtidad ederek peygamberlik işinde Hz. Muhammed'e ortak olduğunu iddia etmeye başlayan Müseyleme konusunda; *“Hakikatte Müseyleme de kıymetsiz sayılmayacak ahlakî ve dinî bir mezhep ortaya koymuştu. Fakat bu mezhep İslamiyetin seviyesinden pek aşağı idi”* (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 113). denilmekte, *“kıymetsiz sayılmayacak ahlakî ve dinî bir mezhep”* hakkında bilgi verilmemektedir.

Burada özellikle vurgu yapılması gereken husus, peygamberliğini ilan eden bir kimsenin “mezhep” ortaya koymasının kelim ilmi bakımından doğru bir tanımlama olup-olmadığı meselesidir. Çünkü, mezhep; dinin aslî veya fer'î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan alimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem, (Üzüm 2004: 532). Peygamber ise; insanları hakka irşad etmek ve kemale erdirmek üzere görevlendirilen bir “elçi”dir. (Dini Kavramlar Sözlüğü 2006: 539-540). Bu durumda peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin “bir mezhep ortaya koyması” ifadesi doğru bir tanımlama olmamaktadır.

Eserde altı çizilen, *“Emevilerin takip ettikleri siyaset, Arap olmayan kavimlerin kendi aleyhlerindeki düşmanlıklarını şiddetlendirmiştir”* (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 147). tespiti konunun uzmanlarınca da paylaşılmaktadır. (Aycan 1993: 94).

Eserde dört halife dönemi başarılı yönleri ile tanıtılmıştır denilebilir. Böyle de olsa, bu dönemde Müslümanları, Türk İran ve Bizans medeniyetleri ile temas ettikleri halde bu medeniyetlerden yeterince istifade etmemekle ve *“Kur'an'dan başka şey okumak caiz değildir”* inancıyla “istila” ettikleri yerlerde *“dini asâr ve abidelerle birlikte Türk, Fars ve Yunan lisanları ile yazılan eserleri yakmak ve tahrip etmekte bir beis görmemek”* (Tarih II Orta Zamanlar 1931: 124). ile itham etmekte, bu konuda herhangi bir kaynak belirtilmediği gibi bir örnek de verilmemektedir. Oysa söz konusu dönemde karşılaşılan kültür ve medeniyetler ‘maruf’ kavramı ile değerlendirilerek İslam'ın temel ilkelerine aykırı olmamak kaydı ile onlardan azami derecede yararlanılmıştır. Bu bağlamda İslam medeniyeti değişik kültür ve medeniyetlerin katkıda bulunduğu bir ‘maruf’ veya başka bir ifade ile ‘terkip’ medeniyetidir. (Sarıçam vd. 2014: 46-52).

Eserin (Bölümün) Türk Tarih Tezi Açısından Değerlendirilmesi

Mukaddime'sinde yazılış amacı; milli tarihimizin “Ümmetçilik” ve “Osmanlılık” gibi fikirlerle ‘inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini bütün hakikatleriyle ortaya çıkarabilmek’ (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: V). olarak ifade edilen eserde Türk Tarih Tezi'nin İslam tarihi üzerindeki tezahürleri somut bir şekilde görülmektedir. “İslâmiyet ancak Arap Yarımadasının hudutlarını aştıktan ve Arap olmayan kavimler, bilhassa Türkler tarafından kabul edildikten sonradır ki büyük bir din haline geldi” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 93). ifadeleri buna örnek olarak verilebilir.

Eserin birçok bölümünde Türk Tarih Tezi ile bağlantılı görülebilecek değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin; “M.Ö. 115'te Seb'alıları mağlup ederek Ma'rep'te devlet kuran Himyeriler dönemi anlatılırken; “*Himyeriler devrinde Yemen ziraatini temin eden Ma'rep seddini büyük bir sel yıktı. Ticaret yolunun değişmesi ve Ma'rep seddinin yıkılması yüzünden Yemenliler fakir düştü Birçok halk cenuptan şimale hicrete başladı. Bunlardan Gas-saniler Suriye'ye, Hazrec'ler ve Us'lar Medine'ye, Us'lardan bir kısmı da Mekke'ye gelip yerleştiler. Kendilerine Araplarca Huzaa denildi*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 81). denilirken, bir sonraki sayfada, Medine'ye hicret eden Us'ların isminin bilâhare “Evs” olarak değiştirildiğinin ifade edilmesi, (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 82). dönemin bir başka yayınında başka bir kaynakta bu kabilenin Türk olabileceğinin ileri sürülmesi (İzmirli 1943: 281). bunlardan biridir.

Burada bizim için önemli olan husus, bu kabilelerin İslam tarihi içerisinde oynadıkları önemli rollerdir. Eserde, Uhud savaşından sonraki zorlu gece, Hz. Peygamberin o gece nasıl ve kimler tarafından korunduğu hakkında bilgi verilirken; “*Us ve Hazreç reisleri bizzat geceyi Muhammedin kapısı önünde geçirdiler*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 99). ifadeleriyle söz konusu kabile üzerinde vurgu yapıldığı gözden kaçmamaktadır.

Yine Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra Hz. Ömer ve Ubeyde b. Cerrah ile birlikte Sad b. Ubâde'yi halife olarak seçmek üzere kendi aralarında toplanan Medinelilerin bulunduğu yere giden Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ömer'in teklifi ve biatı ile Halife olarak seçilmesi anlatılırken; “*Hazır olanlardan birçoğu Ömer gibi yaptı. Medineliler de Us'ların reisi Üseyyit olduğu halde onlarla birleşti. Bunun üzerine Ebubekir Halife olarak intihap edilmiştir diye ilan edildi*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 114). denilerek seçimden ‘Us’ kabilesine bir pay çıkarılmakta, daha sonraki bölümlerde ise Us'ların reisinin

Hız. Ebu Bekir ile Hız. Ömer'e daha toplantı yerine giderken "kendilerine güvenebileceklerini" söylediğini, sonuç olarak; Hız. Ebu Bekir'in seçiminin "Us kabilesi"nin eseri olduğu ima edilmektedir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 115).

Öte yandan, ilk kez Hız. Ebubekir döneminde bir araya getirilen Kur'an'da kullanılan yazının da esasının Sümer çivi yazısından alınma bir alfabe olduğu(Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 119). iddiasına yer verilmektedir. Burada ilginç olan husus da, Türk tarih tezine göre Sümerlerin de Türk kökenli olmalarıdır. (Erşahin 2005: 971).

Eserin başından sonuna kadar İslam tarihinde Türklerin rolüne ve gücüne her fırsatta değinilmekte, söz konusu bu vurgu çok daha ileri boyutlara vardırılarak, "*Tarihi vesikalar ile edinilen bilgilere göre kat'i olarak denilebilir ki, İslam'dan evvel bir Arap medeniyeti olmamıştır. İslam devrinde de medeniyet yaratan Araplar değil, onlardan başka ırktan olanlar ve bilhassa Türklerdir*" (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 165). denilmekte, Türk-Arap ilişkilerinin ele alındığı bölümde ise "Şimalde Kafkaslara doğru ilerleyen Arap ordusunun Türk mukavemeti karşısında durmaya mecbur olduğu" ifade edilmektedir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 120).

Esere göre, Araplara medeniyette ve askerlikte öğretmenlik yapanlar da Türklerden başkası değildir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 148). Bağdat gibi birçok şehirde Nizamiye adı ile kurulan medreselerde en büyük yetkiye Türk öğretmenler sahiptir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 164). Endülüs tarihi tetkik edildiğinde, orada da bütün Avrupa'yı irşad eden yüksek medeniyet kurucularının Türkler olduğu görülecektir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 165). Emevilerin Türkler hakkında tatbik ettikleri siyaset için; "Zulüm ile hülasa edilebilir" denilen esere göre, Arapçılık siyasetini takip eden Emevi'ler, Türklerden İslam dinini kabul edenlere dahi hakaret gözü ile bakmışlardır. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 146). İstiklâllerine bağlılıklarıyla bilinen Türkler de tabiatıyla bu kötü muamele sebebiyle Araplara düşman olmuş, (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 147). bütün bu gelişmeler, Horasanlı bir Türk olan Ebu Müslim'in bir dönemin sonunu getiren ihtilal teşkilatının başına geçmesi ve Emevilere karşı ihtilal ateşini yakmasına kadar gelmiştir. (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 148).

Asırlardır hâkim bir millet olarak yaşayan Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle ilgili olarak, daha önce Medine'deki Türk olduğu iddia edilen 'Us' kabilesinin İslamı kabul etmelerinden; "*Yalnız, Us kabilesi kolaylıkla İs-*

lamiyeti kabul etmedi”(Tarih II Ortazamanlar 1931: 93). diye bahsedilirken, daha sonraki dönemler için de; “*Türkler, tabiatı ile bu çapulcuların hükmü altına giremez, İslam dinini kabul ederek efendilikten mevaliliğe (köleliğe) inemezlerdi. Bunun içindir ki Emeviler bir asra yakın uğraştıkları halde Türkler arasında İslam dinini yayamamış ve küçük Türk beyliklerini egemenlikleri altına alamamışlardır. Türkler ancak, kendilerini mevalileri yapmaya çalışan Arapların efendisi olmaya karar verdikten sonradır ki, kütle halinde İslam dinine girmişlerdir*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 146-147). şeklindeki yorumun Türk Tarih Tezinin temel amacı olan; “Türklerin tarihin yapıcı öznesi olduğu” (Tarih I: Tarihtenevelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, 1931: V; Tuna, Korkut 1991: 59). tezi ile tam bir uyum sergilediği açıkça görülmektedir.

Tarih II Ortazamanlar’da Abbasiler bir bakıma Türk devleti olarak kabul edilmekte, (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 156). Türklerin Abbasiler dönemindeki askeri, siyasi, idari, ilmi ve fikri faaliyetlerinden sitayişle bahsedilerek, “*Türkler sayesinde ki Abbasi devletinin nüfuzu teessüs etti, İslam şevketi yükseldi*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 157). denilerek Abbasi devletindeki hemen her sahadaki başarı Türklerle maledilmektedir. Yeri gelmişken, Emevi ve Abbasiler ile ilgili İlk Türk tarih kongrelerinde ileri sürülen iddiaların ‘bilimsel’ İslam tarihçiliğini de etkilediğini, hatta bazı eserlerin büyük oranda bu tezin gölgesinde yazıldığını belirtmemiz uygun olacaktır. (Bkz, Üçok 1968).

Eserde Hz. Peygamberden sonra İslam âleminde görülen durgunluk ve tedenninin sebebi olarak halifelerin Hz. Peygamberin mesleğinin ruhunu değil, metnini almaları gösterilmekte ve bu konuda da Türklerle bir pay çıkarılarak; “*Bu büyük hakikat ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde hakkile idrak edilmiş ve icabatı yapılmıştır*” (Tarih II, Orta Zamanlar, 1931: 118). ifadelerine yer verilmektedir. Böyle de olsa, eserin Türklerle ilgili abartılı (belki biraz da zorlama hissedilen) üslûbuna takılıp, Türklerin tarih içerisinde oynadıkları rolü görmezden gelmek de bilimsel bir tavır olmayacağı gibi, hakşinaslığa da yakışmayacaktır.

Sonuç

Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap esas alınarak hazırlanan liseler için tarih kitapları içerisinde yer alan Tarih II Ortazamanlar adlı eserin 79-184. sayfaları arasında yer alan 105 sayfalık bölüm İslam Tarihine ayrılmıştır.

Sade bir dil ile kaleme alınan eserde kaynak belirtilmemekte, sadece anlaşılmadığı düşünülen kelimeler sayfa altında gösterilmektedir. Gerek üslubu, gerekse konuları alış biçimi bakımından söz konusu eserin bugünkü anlamda bilimsel bir hüviyete sahip olduğunu, söylemek kolay değildir.

Adı geçen eserin yazarları olarak gösterilen isimlerin uzmanlık alanlarından ve Uluğ İğdemir'in anlattıklarından yola çıkarak eser içerisinde yer alan İslam Tarihi bölümünün (XIV. Ünite). Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Üyelerinden İslam tarihçisi M. Semseddin Günaltay tarafından kaleme alındığını düşünüyoruz.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk resmi İslam tarihi çalışması olan bu eser (bölüm), ilk olma özelliğinin yanında, İslam tarihinin ele alınışı, o günün üslubu ve Türk Tarih Tezi'nin İslam tarihi üzerindeki etkilerinin görülmesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Abay, Muhammed (2007). *Kur'an Kıssaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Akman, Şefik Taylan (2011). "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", Hacettepe, Hukuk Fak. Dergisi, C. 1, S. 1.
- Avcıoğlu, Doğan (1997). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Tekin Yay.
- Aycan, İrfan& Sarıçam, İbrahim (1993). *Emevîler*. Ankara: TDV. Yay.
- Baykal, Bekir Sıtkı (1971). "Atatürk ve Tarih" *Belleten*. C. XXXV, S. 140.
- Behar, Büşra Ersanlı (1992). İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu 1929-1937. İstanbul: Afa Yay.
- Behar, Büşra Ersanlı (2002). "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Der. T. Bora, C. 4, İstanbul: İletişim Yay.
- *Belleten*, c, II, sy, 7-8, 1938, s, 346-352.
- *Belleten*, c, III, sy, 10 1939, lev, LXXXII.
- *Birinci Türk Tarih Kongresi, Ankara: 2-11 Temmuz 1932*, (2010). Kongrenin Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Copeaux, Etienne (2006). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk - İslam Sentezine*. Çev. A. Berktay, İstanbul: İletişim Yay.
- Çapa, Mesut (2002). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi". Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, S. 29-30, Mayıs-Kasım.
- Çetinkaya, Bayram Ali (1994). *M. Şemseddin Günaltay ve Fikriyatı*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

134 • CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN
İLK RESMİ İSLAM TARİHİ ÇALIŞMALARI

- Deletant, Dennis, Hanak Henri, (1988). *Historians as Nation Builders; Central and South East Europe*, London: Macmillan.
- *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2006). Ankara: DİB, Yay.
- Doğan, D. Mehmet (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yay.
- Durant, Ariel&Will (1983). *Tarih Üzerine*. Çev. Hüseyin Zamantılı, Ankara: Hülbe Yay.
- Erşahin, Seyfettin (2005). “Türkiye’de Modern İslam Tarihçiliğine Doğru Milli Devlette Ümmeti Çalışmak”, İslamî İlimlerde Metodoloji Meselesi 2, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Eyice, Semavi (1968). “Türk Tarihinin Ana Hatları, Belleten, C, XXXII.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi (1995). “Atatürk ve Din”. *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi (1999). “Atatürk ve Din”. *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Günaltay, M. Şemseddin (1941). *Tarih I*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Güngör, Erol (1980). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ankara: Töre Devlet Yay.
- Gürtaş, Ahmet (1991). *Atatürk ve Din Eğitimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Halefullah, Muhammed Ahmed (2002). *Kur’an’da Anlatım Sanatı*. Çev, Şaban Karataş, Ankara, Ankara Okulu Yay.
- Hizmetli, Sabri (1991). *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- İbn Hazm, (1382/1962). *Cevâmiu’s-Sîre*, Mısır mat, Dâru’l-Maarif.
- İbn Hişam, (1391/1971). *Sîre*, C. 1, Beyrut.
- İbn Sa’d, (1379/1957). *Tabakâtü’l-Kübrâ*, C. 1, Beyrut.
- İğdemir, Uluğ (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara: TTK Basımevi.
- İkinci Türk Tarih Kongresi, (1943). İstanbul: Kenan Matbaası.
- İlk Mektepler Müfredat Programı. (1927). İstanbul: T.C. Maârif Vekâleti Yayım Müdürlüğü Arşivi Kütüphanesi.
- İnalçık, Halil (1953). “Some Remarks on the Study of History in Islamic Countries”, *Middle East Journal*, VII. Washington, USA.
- İnalçık, Halil (1962). *The Rise of Ottoman Historiography*, *Historians of the Middle East*, Derleyenler, Lewis & Holt, London: Oxford University Press.
- İnan, Afet (1939). “Atatürk ve Tarih Tezi”. *Belleten*, C. III.
- İzmirli, İsmail Hakkı (1943). “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arap Yarımadasındaki İzleri”. İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, İstanbul: TTK Yay.

- Kaplan, İsmail (2005). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerine Etkisi*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kara, İsmail (1987). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*. C. II, İstanbul: Risale Yay.
- Kastallani, *Mevâhibu’l-Ledünniye*. (1281). C. 1, Mısır.
- Kaya, Remzi (2012). “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, U.Ü.İ.F. Dergisi, C. 11, S. 2.
- Köprülü, Fuad (1984). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: TTK Yay.
- Kushner, David (1977). *The Rise of Turkish Nationalism*. London: Frank Cass.
- Küttükoğlu, Mübahat S. (1990). Küttükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.
- Langlois, Ch. V; Seignobos, Langlois, Ch. (2010). *Tarih Tetkiklerine Giriş*. Çev, Galip Ataç, Ankara: TTK Basımevi.
- Mehmet Ziya, (1926). *Siyer-i Nebi*. İstanbul: İbrahim Hilmi Matbaası.
- Mehran, Muhammad Beyyûmî (1996). “Tarihî Bir Kaynak Olarak Kur’an’ı Kerim”, Çev, İdris Şengül, Diyanet İlmî Dergi, C. 32, S. 1.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî (1997). “Dirâsat’un Tarihiyyet’un Mine’l-Kur’an’ıl-Kerîm”. (Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, 2. baskı, Beyrut 1988). “Kur’an-ı Kerimden Tarihi Araştırmalar”. Çev, İdris Şengül, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 36, Ankara.
- Memiş, Ekrem (1995). *Tarih Metodolojisi*. Konya: Öz Eğitim Yay.
- Muhammed Saîd Ramazan (1972). el-Bûtî, *Min Revâi’i’l-Kur’an*. Dîmeşk.
- *Ortamektepler İçin Tarih II*. (1934). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ortaylı, İlber (1982). *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Hil Yay.
- Ortaylı, İlber (1986). *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üzerine Düşünceler*. Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişi, Derleyen, Sevil Atauz, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay.
- Öztürk, Hakan (2012). “1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru”. Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 1.
- Parlak, Ali (2014). “Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi”. A.Ü.İ.F. Dergisi, C. 55, S. 1. Ankara.
- Râgıbu’l-İsfahanî, (1381/1961). *Müfredâtü’l-Kur’ân*, Mısır.
- Sarıçam İbrahim & Erşahin, Seyfettin (2014). *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: TDV Yay.
- Sarıkoyuncu, Ali (2002). *Atatürk, Din ve Din Adamları*. Ankara: TDV Yay.
- Süslü, Azmi (1998). *Türk Tarihçiliği ve Atatürk*. Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu, (3-6 Ekim 1995). Gazi Magosa –Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Atatürk C, 1, Ankara: Araştırma Merkezi Yay.
- Şakacı, Mustafa (1996). *M. Şemseddin Günaltay’ın Fesefî Kişiliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

136 • CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN
İLK RESMİ İSLAM TARİHİ ÇALIŞMALARI

- Şengül, İdris (1994). *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yay.
- Şengül, İdris (1996). “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”. *Diyanet İlmi Dergi*, C. 32, S. 4
- *Tarih I - Tarihtenevelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, (1931). Der. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul: Devlet Matbaası.
- *Tarih II Ortazamanlar*, (1931). Der. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul: Devlet Matbaası. *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı – Türk Tarihi*, (1931). Der. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul: Devlet Matbaası. *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*, (1931). Der. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Taşdemirci, Ersoy (1988). “Atatürk’ün Türk Tarih Tezinin Türk Kültür Politikası Açısından Değerlendirilmesi”. *Malatya: İ.Ü. Sosyal Bil. Dergisi*.
- Tekeli, İlhan (2007). “Küreselleşen Dünyada Tarih Öğretiminin Amaçları Ne Olabilir?”. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları – Buca Sempozyumu 29 Eylül - 1 Ekim 1994*, Der. S. Özbaran, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tirmizî, (1356). *Sünen*, C, 5, Mısır: Mustafa Babi Matbaası.
- Togan, A. Zeki Velidi (1985). *Tarihte Usul*. 4. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tuna, Korkut (1991). “Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji”. *Tarih ve sosyoloji Semineri*, 28-29 Mayıs 1990, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- *Türk Tarihinin Ana Hatları*, (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.
- *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı*, 1931, İstanbul: Devlet Matbaası.
- *Türkiye Okulları Kılavuzu*, (1936). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Unat, Faik; Su, Kamil (1945). *İlk Okul Kitapları, Tarih IV. Sınıf*, İstanbul: MEB Bas.
- Üçok, Bahriye (1968). *İslam tarihi Emeviler-Abbasiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Üzüm, İlyas (2004). “Mezhep”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C, 29, Ankara.
- Yakıt, İsmail (2002). *Atatürk ve Din*. Isparta: SDÜ, Yay, 5. Baskı.
- Yıldırım, Suat (1979). “Kur’an’ı Kerim’de Kıssalar”, *Atatürk Üniv, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S. 3. Erzurum: Sevinç Matbaası.
- Yıldız, Ahmet (2007). “Ne Mutlu Türküm Diyebilene” - *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları* (1919-1938). İstanbul: İletişim Yay.
- Yörükân, Yusuf Ziya (1926). *Peygamberimiz*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası.